

ISSN 1300-1458

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 3 • Bahar 2006

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Yıl: 2 Sayı: 3 Bahar 2006

Sahibi Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof.Dr. Mustafa YILMAZ

Editör Yrd.Dr.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Yayın Kurulu Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan)
Doç.Dr. Fatma ACUN
Doç.Dr. Adnan SOFUOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Yrd.Doç. Dr. Ayten SEZER
Dr. Yasemin DOĞANER
Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

Yayına Hazırlayan Yrd.Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Hakem Kurulu Prof.Dr. Dursun Ali AKBULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun.

Prof.Dr. Gökhan ÇETİNSAYA
İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul.

Prof.Dr. S. Esin DAYI
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.

Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Prof.Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskişehir.

Prof.Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya.

Prof.Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Prof.Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.

Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ
Ortadoğu Teknik Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ankara.

Prof.Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Doç.Dr. Gümeç KARAMUK
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara.

Doç.Dr. Yusuf SARINAY
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Cumhuriyet Dönemi Genel Af Tartışmaları ve Uygulamaları Üzerine

Cahide SINMAZ SÖNMEZ

Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Hukuki, sosyal ve siyasal açıdan oldukça önemli bir yere sahip olan af yasaları, gerek günde-me getirildikleri dönemlerde ve gerekse yürürlüğe girdikleri tarihten itibaren, siyasi çevrelerde ve kamuoyunda önemli birer tartışma konusu olmuşlardır. Bugüne kadar daha ziyade hukuki boyutuyla ele alınmış olan konunun tarihsel boyutu üzerinde fazla durulmamıştır. Geçmişle geleceği barıştırma yolunda önemli birer başvuru müessesesi olan genel af yasaları, gerek Milli Mücadele süresince, gerekse Cumhuriyetin ilanından sonra, TBMM Hükümetleri tarafından çeşitli sebeplerle kullanılmışlardır. Bu sebeple araştırma; 1923-1938 yılları arasında çıkarılan ve daha ziyade toplumun geneli üzerinde etkili olmuş olan geniş kapsamlı genel af yasalarını, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Atatürk, TBMM, Af, Kanun

SUMMARY

The Arguments and The Practice of General Amnesty Law of Rebuplican Era

Amnesty laws which have an important place in terms of legal, social and political aspects have been a crucial subject of debate both in the period when they were brought in on the agenda and as of the date they were enforced. The historical dimension of the subject have not been considered sufficiently until today, rather the legal aspects were discussed. The amnesty laws which are the important foundations in reconciliation of the past and future have been used for various reasons by TGNA (Turkish Grand National Assembly) (TBMM) Governments in the period of National Struggle and also after the announcement of the Republic. Therefore, the study aims at analysing the wide scoped amnesty laws issued between 1923-1938 and had rather affected the general society within the reason-result relationship.

Key Words: Republic, Ataturk, TBMM, Amnesty, Law

Giriş

Henüz bir devlet otoritesi altında olmayıp, suça karşı kişisel cezalandırmaların ve bunun paralelinde de yine tamamen kişinin isteğine bağlı olarak gerçekleştirilen afların hakim olduğu dönemlerde, bugünkü manada bir aftan söz etmek mümkün değildir. Ancak işlenen suçlardan toplumun zarar görmesi ve cezaların da devlet tarafından verilmeye başlanması üzerine, af yetkisini devlet kullanır olmuş ve bugünkü anlamda bir af söz konusu olmuştur¹. Cezanın ortadan kaldırılması veya daha hafif bir başka cezaya çevrilmesini sağlayan atıfet işlemlerinden olan af, iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi genel af, diğeri özel aftır. Her iki af çeşidi de ceza kanunları dahilinde düzenlenerek, anayasalar tarafından belirlenen şekline göre yasama ve yürütme organları tarafından kullanılır olmuştur.

Meşruluğu üzerinde pek çok tartışma yapılan ve buna rağmen her hukuk sisteminde kendine yer bulan affın uygulanmasını çok eski tarihlere götürmek mümkündür. Tarihte, ilk kez M.Ö. 400'te *geçmiş şeyleri unutmama kanunu* olarak çıkarılan af, genel affın siyasi amaçla kullanılmış olduğunun ilk örneğini teşkil etmektedir². Eski Yunan'da çıkarılmış olan bu kanundan hareketle af kavramı, yasal hükümetin bağışlaması demek olan ve unutmak anlamını içeren, devlete karşı işlenmiş olan bazı suçların hafızalardan yok edilmesi lütfundan olan bir Kamu Hukuku kavramı olarak tanımlanmaktadır³.

Tespit edilen ilk şekliyle *geçmiş şeyleri unutmama* yasası olarak çıkarılan genel af, *unutmak* anlamına gelmektedir. Bu nedenle de özel afa, işlenen suçlara verilen cezalar affedilirken, genel afa unutulmakta, suç hiç işlenmemiş kabul edilmektedir. Bu özelliğiyle de; maziye bir daha açmamak üzere kapatmak anlamını taşımaktadır⁴. Bu sebeptendir ki, genel af, genellikle, savaş ilanlarında, savaşlardan, ihtilallerden, inkılaplardan hemen sonra geçmiş dönemin unutulması amacıyla çıkarılmaktadır⁵. O dönemin olumsuz havasını silmek ve yeni bir başlangıç yapmak arzusunun yanında, cezaevleri mevcudunu azaltmak, davaları bitirmek gibi pratik faydalara yönelik olarak da zaman zaman af yetkisi iktidarlar tarafından kullanılmaktadır.

Kaynağını anayasadan alan ve şekline göre hem kamu davasına ve hem de infaz münasebetine son verebilen genel bir düşme sebebi olan genel af⁶, eğer dava sonuçlanmadan çıktıysa davayı düşürürken, hükme bağlanan suçların ise infazını engeller. Daha önceden verilmiş bir mahkumiyet kararından sonra çıkarılan genel af ise cezayı tüm neticelerini kapsayacak şekilde ortadan kaldırır ve suç hiç işlenmemiş kabul

1. Çetin Özek, "Umumi Af", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 24, S. 1-4, İstanbul, 1959, s. 121
2. Eski Yunan'da, Atinalı General Thrasybule, otuz müttebidi kovduktan sonra "geçmiş şeyleri unutmama kanunu"nu çıkarmış ve bu kanuna "Amnestia" adını vermiştir. W.Y. Elliott, "Amnesty", *Encyclopedia of Social Sciences*, Volume: 2, New York, 1931, s. 37
3. Elliott, a.g.m., s. 36
4. Seha L. Meray, *Ceza Hukukunda Af Konusu Üzerine Bir Deneme*, Türk Hukuk Kurumu Yayını, Ankara, 1944, s. 8
5. Faruk Erem, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, C. II, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s. 415; Bu tür bir affa örnek olarak 1797 yılında Fransa'da İhtilale ait suçlar hakkında çıkarılan umumi af ilanını gösterebiliriz. Fransa'da daha sonraları da Restorasyon ve 1848 temmuz hükümetleri birçok umumi af ilan edilmiştir. Meray, *Ceza Hukuku...*, s. 10
6. Selahattin Keyman, *Türk Hukukunda Af, Genel Af-Özel Af*, Ankara, 1965, s. 7

edilir. Bu özellikleriyle af uygulaması, kamu hukukunun bir görevinin de devletle kişi arasındaki ilişkileri düzenlemek olduğunu göz önüne alırsak, işlenen bir suç sebebiyle, suçu işleyen kişi ile devlet arasında doğan cezai münasebeti sona erdirmekte ya da sadece devletin cezalandırma hakkından vazgeçtiğini ilan etmektedir⁷. Devlet ayrıca, genel af çıkarma yetkisini, vatandaşları, devlete karşı ihmal ettikleri vazifelere teşvik etmek amacıyla da kullanabilmektedir⁸. Bu gibi sebeplerle hükümetler, çeşitli fikirleri o günün siyasetine göre zararlı addetmezlerse genel affa müracaat edebildikleri gibi, o dönem için zararlı gördükleri siyasi görüşleri ise çıkarılan afların kapsamı dışında bırakabilirler. Tarihimizde de bu şekilde çıkarılmış af örnekleri mevcuttur⁹.

Türk Ceza Kanununun 97. Maddesinde genel af; “*umumi af hukuku amme davasını ve hükmolunan cezaları bütün neticeleri ile birlikte ortadan kaldırır*” ifadeleriyle tanımlanmıştır. Kaynağını Anayasadan aldığını belirttiğimiz, af yetkisinin kullanılmasına dair 1921 Anayasasında herhangi bir ifade yer almazken, 1924 Anayasasının 26. maddesiyle¹⁰ genel af çıkarma yetkisi Büyük Millet Meclisi’ne verilmiş ve hükümetler bu yetkilerini Anayasanın belirtilen maddesi çerçevesinde kullanmışlardır.

1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Genel Af Uygulamaları

a. Osmanlı Devleti’nde Af Yetkisinin Kullanılışı

Osmanlı klasik dönem devlet idaresi ve anlayışında, padişahın af kullanma yetkisi kanunlarla sınırlanmış bir yapı içerisinde belirlenmemiş, mutlak yetkili padişahlar, devletin bekası ve halkın mutluluğu için af yetkilerini kullanabilmişlerdir.

Tanzimat Fermanı ile başlayan ve Meşrutiyet dönemleriyle devam eden süreç, padişahın af yetkisinin kanunlaşması yönünden de yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir. Padişahın af yetkisine ilişkin ilk düzenleme, kanunlaştırma hareketlerinin yoğunlaştığı Tanzimat Fermanı sonrasında yapılmıştır. 3 Mayıs 1840 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu¹¹, padişahın af yetkisinin modern anlamda yasalaştığı ilk kanun olması bakımından son derece önemlidir. Bu kanunun ikinci bölümünün ikinci maddesinde özel aftan söz edilmekte ve özellikle kişileri isyana teşvik veya yardım sağlamaktan dolayı idamına karar verilenlerin cezalarının, padişah tarafından müebbet küreğe çevrilebileceği belirtilmektedir¹².

7. İlhan Akbulut, “Türk Hukukunda Af”, *Yargıtay Dergisi*, C. 21, S. 4, Ankara, Ekim 1995, s. 446

8. Suat Bilge, “Ceza Hukukunda Af, Bölüm: III-Ümumi Af”, *Adliye Ceridesi*, S. 10, Ankara, 1943, s. 882

9. II. Meşrutiyetin ilanı üzerine çıkarılan 14 Temmuz ve 31 Temmuz 1324 tarihli umumi af iradeleri, 29 Ocak 1329, 3 Nisan 1330 tarihli umumi af kanunları, 22 Aralık 1334 tarihli umumi af kararnameleleri, siyasi suçların affına yönelik tasarruflara örnek gösterilebilir. 2330 ve 3527 sayılı kanunlarda da siyasi suçları affeden hükümler vardı.

10. “...genel ve özel af ilan etmek...gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar”. Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, 2. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 125

11. Ceza kanunu metni için bkz; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK, Ankara, 1991, s. 303-313.

12. “Fi’len olduğu halde yani bir kimseyi veya bir takım ademleri bağı ü isyana davet etmek ve onlara esliha ve barut vermek gibi şeylere tasaddi edecek olduğu taktirde bu makulelerin cünhası pek azim olacağından katl ve idam kılına şu kadarki bu makule siyaseten katl olunacakların idamına hükm olunduktan sonra taraf-ı eşref-i hazreti padişahiye arz ve istizan olundukda sahib-i cünhanın katle bedel müebbed küreğe vaz’ı irade-i merahim-ade-i cenab-ı şahaneye müteveffaz ola”. Kaynar, a.g.e., s. 304.

9 Ağustos 1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanununda ise af yetkisinin kullanılmasına yönelik daha kapsamlı ve açık ifadeler bulmak mümkündür¹³. Nitekim, kanunun 47. maddesiyle; idam cezasının küreğe, küreğin kalebendlige, müebbet kalebendlighin ömür boyu veya geçici sürgüne ve kalebendlik ile hapsin geçici sürgüne çevrilmesi, padişahın yetkisine verilmiştir. Maddede ayrıca, padişahın talimatı olmaz veya ceza kanununda açıkça bulunmaz ise bir cezanın affedilmesinin mümkün olmayacağı da özellikle belirtilmiştir¹⁴.

Anayasalaşma hareketlerinin neticesinde 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi'nin "...mücazaat-ı kanuniyenin tahfifi veya affı...hukuk-ı mukaddese-i Padişahi cümlesindedir" şeklindeki 7. maddesiyle¹⁵ de padişahın af yetkisi anayasal bir temele kavuşmuştur. Padişahın bu yetkisinde asıl değişim ise II. Meşrutiyetin ilanından sonra, 1909 yılında anayasada yapılan yeni düzenlemeyle gerçekleşecektir. 1909 anayasasında "...mücazat-ı kanuniyenin tahfif veya affı, Meclis-i Umuminin tasvibi ile aff-ı umumi ilan... hukuk-ı mukaddese-i padişahidedir" şeklinde belirtilen 7. maddeyle ilk kez, genel ve özel af ayrımı yapılmıştır¹⁶. Burada karşımıza çıkan farklılık genel affın parlamentonun onayı ile gerçekleşebilecek olmasıdır. Bu düzenlemeyle özel af, geçmişte olduğu gibi, padişahın şahsında toplanırken, her ne kadar nihayetinde padişah karar verecek de olsa, genel affın meclisin onayına sunulmuş olması, günümüze yakın bir uygulamanın yerleştiğini göstermektedir.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde de padişahlar af yetkilerini çeşitli şekillerde kullanmaya devam etmişlerdir. Gerek padişahların tahta çıkış tarihleri ve doğum günleri, gerekse de dini bayramlar ve meşrutiyet ilanı gibi özel günlerde çıkarılan afların tümü, devletin büyüklüğünü halka benimsetmek, devlet halk yakınlaşmasını sağlamak açısından kullanılmıştır. Cumhuriyet sonrası af ilanlarında da özellikle halkın bu beklenti içerisinde olmasının altında yatan sebeplerden birisi de bu olsa gerektir.

Görüldüğü gibi, II. Meşrutiyet sonrasında 1909 yılında Anayasada yapılan değişikliklerle, af uygulamaları kaynağını anayasadan alan bir yetki ile gerçekleştirilmiş ve TBMM Hükümetleri de gerek Millî Mücadele döneminde, gerekse Cumhuriyetin ilanından sonra bu yetkiyi anayasaya dayanarak kullanır olmuşlardır.

b. Millî Mücadele Döneminde Genel Af Tartışmaları

TBMM'nin açılışını takip eden dönemde, Meclisin en önemli sıkıntılarından birisi, 1876 Kanunî Esasi'si halen yürürlükte olduğu için, millet egemenliğine dayalı bir anayasanın eksikliği olmuş ve TBMM'nin mevcut anayasa hükümlerine göre işlemesi mümkün görünmemiştir. Gerçi TBMM, *salahiyeti fevkaladeyi haiz bir meclis* olarak, anayasada değişiklik yapma yetkisini kendisinde görmüştür. Ancak özellikle Padişahın yürütme alanında önemli yetkilere sahip olması, Meclisin çalışmasını engelleyecek

13. Düstur, Devre. 1, Cilt. 2, s. 547-606.

14. Kanunnamenin 47. maddesinde bu husus şu şekilde belirtilmektedir. "*İdam cezasının küreğe ve kürek cezasının kalebendlige ve müebbet kalebendlighin nefy ebede ve muvakkate, kalebendlik ve hapsin nefy muvakkate tebdili mutlaka idare-i mahsusa-i padişahiye mutavattırdır. Ve ber vech-i muharrer idare-i seniyye-i mahsusa olmadıkça ve kanunname sarahat bulunmadıkça be vechle bir cezanın affı veyahut tebdil ve tahfifi caiz değildir.*"

15. Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 44

16. Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 85.

niteliktedir. Üstelik savaş döneminin şartları nedeniyle, işlerin süratle ilerlemesi gerekliliği, Meclisin işleyiş şeklinin mevcut şartlara göre düzenlenmesini, bir diğer ifadeyle, Kanuni Esasi Hükümlerinden bağımsız bir yürütme gücü oluşturacak, yeni bir anayasanın gerekliliğine ihtiyaç göstermiştir. Bu amaçla yapılan çalışmalar sonucunda, dönemin olağanüstü şartlarına uygun, 23 asıl ve bir geçici maddeden oluşan yeni anayasa *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu* adıyla yürürlüğe konulmuştur¹⁷. Böylece Amasya Genelgesinden itibaren, milletin kurtuluşunun, ancak milletin kendi elinde olduğunun belirtilmesi, 1921 Anayasasıyla da somutlaştırılarak, iktidarın kaynağı hanedanlıktan millete geçmiştir¹⁸.

1921 Anayasası, egemenlik hakkını kesin olarak millete vermekle, bütün devlet aygıtını seçime dayandırmakla, yasama ve yürütme, hatta yargı yetkilerini TBMM'de toplamakla, aslında Kanuni Esasi hükümlerini ortadan kaldırmış görünse de¹⁹ gerek Mustafa Kemal ve gerekse bazı milletvekillerinin ifadelerinden, Teşkilatı Esasiye Kanununun yetersiz kaldığı durumlar karşısında, Kanuni Esasi hükümlerinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır²⁰.

Teşkilatı Esasiye Kanununun kabul edilmesiyle ortaya çıkan bu iki anayasalı dönemde²¹, Teşkilatı Esasiye Kanununun değiştirmedığı hükümleri bakımından, Kanuni Esasi'nin ikincil planda yürürlüğünü sürdürmekte olması, konumuz olan af yetkisinin kullanılmasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bazı araştırmacılar tarafından, Birinci Meclisin af çıkarma yetkisi, kuvvetler birliği ilkesine²², bazı araştırmacılar tarafından da 1921 Anayasasının 7. Maddesi olan; "*umum kavanininin*

17. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tam metni için bkz. Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 100-102

18. 1921 TEK, Md. 1: "*Hakimiyet bila kayd u şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir*", Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 100

19. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 4. Bs, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 204

20. Mustafa Kemal'in, anayasanın Saltanat ve Hilafetle ilgili olan maddelerinin görüşülmesi sırasında, Meclis'te yaptığı bir konuşmada; "*Efendiler, mevzu bahis olan mevaddı kanuniye vakia mevaddı kanuniyemizin bir kısmıdır. Kanun bugün için tespit edilmek lazım gelen bazı nikatı nazarı ve bilhassa teşkilatı dahiliyeye ait bazı hususati ihtiva ediyor. Fakat bununla bütün kanunlarımızı elde mevcut olan Kanuni Esasimizi külliyyen ilga etmiyoruz*" sözlerinden, Kanuni Esasi'nin tamamen fesh edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 1, s. 135 Ayrıca, Anayasanın kabulü görüşmelerinde, Büyük Millet Meclisi'nin yetkileri ile ilgili tartışmalarda, muhafazakar üyelerden Yozgat Milletvekili Hulusi Efendi, Kanuni Esasinin halen yürürlükte olduğunu, Karesi Milletvekili Vehbi Bey de Kanuni Esasinin "*bu ana kadar fiilen veya kanunen tadil edilmeyen bölümlerin halen yürürlükte olduğunu, kanunların değiştirilmesi ve kaldırılmasında Kanuni Esasinin 118. Maddesinin ("Elyevm düsturülamel bulunan nizamata ve teamül ve adat ileride vazolunacak kavanin ve nizamata ile tadil veya ilga olunmadıkça meriyülicra olunacaktır". Suna Kili-Şeref Gözübüyük, a.g.e., s. 55) nazara alınması gerektiğini belirtmişlerdir. TBMM Z.C., D. 1, C. 7, s. 329-334 Yine aynı konuyla ilgili görüşmelerde Mustafa Kemal, "...kavanini mevcude yerine yenisi konulmadıkça diğerleri caridir. Binaenaleyh öteden beri mevcut ve meri olan Kanunu Esasi mevaddı münderesinden herhangi birinin yerine diğer bir madde konulmadıkça veyahut heyeti umumiyesinin yerine yeni bir Kanuni Esasi kitabı vaz edilmedikçe ahkamı bakidir"* ifadesiyle, Vehbi Bey'in söylediklerini onaylamıştır. *TBMM Z.C, D. 1, C. 7, s. 330*

21. Her iki anayasanın da yürürlükte olduğu dönem, 1924 anayasası ilan edilene kadar sürmüş ve bu ikilik, 1924 Anayasasının 104. Maddesinde: "*1293 tarihli Kanunu Esasi ile mevaddı muaddelesi ve 20 Kanunusani 1337 tarihli Teşkilatı esasiye Kanunu ve müzeyyelatı ve tadilatı mülgadır*" hükmüyle kaldırılmıştır. Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 141

22. Özek, a.g.m., s. 127-128

vazı, tadili, feshi...Büyük Millet Meclisine aittir" hükmüne bağlanmıştır.²³ Fakat, 1921 Anayasasında af ile ilgili açık hiçbir hüküm bulunmadığı göz önüne alınacak olursa²⁴, Meclisin söz konusu yetkiyi, 1876 Kanunî Esasisine dayanarak kullanmış olabileceği ihtimali de göz ardı edilmese gerektir.

TBMM hükümetleri, ister 1876 Kanunî Esasisi'ne, isterse 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununa dayanarak olsun, yabancı işgaline karşı bir direniş olarak başlayan Milli Mücadele dönemi boyunca, ülkenin içerisinde bulunduğu şartlar gereğince, af yetkisini zaman zaman kullanmak durumunda kalmıştır. Birinci TBMM, faaliyette olduğu 23 Nisan 1920 ile 16 Nisan 1923 tarihine kadar geçen süre zarfında çok sayıda özel af yanında, verilen mücadelenin başarıya ulaşabilmesi için Anadolu'daki otoriteyi sağlama, orduya asker temin etme ve halkın moralini yükselterek, milli direnişe katılmasını sağlayabilme gibi amaçlarla da kısmi genel af yasalarına başvurmuştur.

Özellikle, Sakarya Savaşıyla, Büyük Taarruz arasındaki dönemde kısmi genel af kanunları artış göstermiş, birisi yerel nitelikli olmak üzere üç adet kısmi genel af yasası çıkarılmıştır. 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa'yla imzalanan Ankara Antlaşmasının 5. maddesi gereğince, 5 Aralık 1921 tarihinde Adana ve bölgesinde karşılıklı olarak bir genel af yasası kabul edilerek, işgal günlerinde bölgede yaşanan tatsız olayların unutulması amaçlanmıştır²⁵. Sakarya savaşının zaferle sonuçlanması, bir diğer affa sebep teşkil etmiştir. Vatana ihanet sayılan her türlü suçun görüldüğü olağanüstü dönemin olağanüstü mahkemeleri olan İstiklal Mahkemeleri ile aynı dönemde faaliyette olan bidayet mahkemeleri ve harp divanlarının vermiş oldukları bazı kararların ağırlığı, kısmi bir genel af çıkarılmasına gerekçe teşkil etmiş, Sakarya Savaşı'nın zaferle sonuçlanması üzerine, 19 Aralık 1921 tarihinde "*Hıyanet-i Vataniye Mücrimlerinden Bir Kısmının Affına Dair Kanun*" adıyla bir af kanununu çıkarılmıştır²⁶.

Bu af kanunuyla, idam cezaları ömür boyu küreğe, ömür boyu kürek cezaları ise on beş sene geçici kürek cezasına çevrilmiş, geri kalan mahkumların cezaları ise affedilmiştir²⁷. TBMM'nin açılış tarihinden itibaren, haklarında vatana ihanet suçundan dolayı takibata başlanmamış olanlar aleyhine, bir soruşturma açılmayacağı kabul edilmiştir²⁸. Vatanın bir kısmını yabancı bir devlete katmaya çalışanlar ve casusluk yapanlarla, rüşvet alarak devletin manevi şahsiyetini zarara uğratanların bu affın dışında tutulması, devlet aleyhine işlenen suçların af kapsamı dışında bırakılması geleneğinin önemli bir örneğini göstermektedir.

23. Servet Armağan, "Anayasa Hukuku Açısından Af Yetkisinin Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 18, Ankara, 2001, s. 349

24. 1921 Anayasasının af konusunda hiçbir hüküm taşımasını, bu anayasanın bir eksiği olarak kabul eden görüşler mevcuttur. Özek, a.g.m., s. 127

25. *TBMM Z.C.*, Devre. 1, Cilt. 15, 5.12.1921, s. 21; *Düstur*, D. 3, C. 2, s. 188; Böylece, savaş zamanında işlenmiş olan suçların, savaşan devletler tarafından takip edilmesi önlenerek, taraflar arasındaki kinin bir son bulacağı düşünülmektedir. Zira, savaş döneminde işlenen suçların, barıştan sonra takip edilerek cezalandırılması, umulan huzur ortamının yaratılmasını engelleyeceği gibi, geçmişte yaşanan tatsız olayları yeniden canlandırarak, tekrar bir savaşa sürüklenme ihtimalini gündeme getirecektir. Cemil Bilsel, *Lozan*, C. II, Sosyal Yay., İstanbul, 1998, s. 288-289

26. *TBMM Z.C.*, D. 1, C. 15, 19.12.1921, s. 149; *Düstur*, D. 3, C. 2, s. 197

27. *TBMM Z.C.*, D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 122

28. *TBMM Z.C.*, D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 134

Bu kanunla kaç kişinin affedildiğine dair her hangi bir veri elimizde bulunmamaktadır. Fakat, Hıyaneti Vatanîye Kanunuyla çok sayıda kişinin mahkum edilmiş olduğu göz önüne alındığında, af kanunundan pek çok kişinin yararlanmış olabileceği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır²⁹.

Bu af yasaının ardından çeşitli af teklifleri Millet Meclisine gelmeye devam edecektir. Pek çok milletvekili, geniş kapsamlı bir af kanununun çıkarılmamış olduğu gerekçesiyle, Büyük Millet Meclisine birbirine yakın içerikleri olan çeşitli af teklifleri sunmuşlardır³⁰. Verilen tekliflerin ortak noktası; Milli Mücadelede kazanılan zaferler sonucunda Meclisin bir lütfu, atıfeti olarak, hemen hemen bütün milletvekillerinin, *aldatılmış* ve *kandırılmış* olarak niteledikleri kişilerin affedilmesini öngörmeleridir. Bu tekliflerde milletvekillerinin; kazanılan zaferlerin, suç işleyenlerin pişmanlık duymalarına ve Büyük Millet Meclisin başarısına olan inancın artmasına sebep olacağı ve çıkarılacak bir af, pişmanlık duyan sanık ve mahkumların da haklı davalarına kazandırılacaklarına olan inançları ön plana çıkmıştır³¹. Bu gerekçelerle sunulan teklifler çerçevesinde hükümet tarafından hazırlanan kanun tasarısı ile; üçte iki cezalarını çekmiş olanların, geri kalan cezaları, namus suçları istisna olmak üzere affedilmiştir³².

Milli Mücadele döneminde gerek verilen af tekliflerinde ve gerekse TBMM Hükümeti tarafından hazırlanan af kanunu tasarılarında, devlet aleyhine işlenen suçlar, namus suçları ve eşkıyalık suçlarının af dışında bırakılması, toplumun hassasiyetini gösteren konular olarak önem arz etmekte ve ilerleyen yıllarda da devam eden af geleneğinin şekillenmesinde başrolü oynamaktadır.

Bu afların Sakarya Savaşı ile Başkomutanlık Savaşı arasındaki bir dönemde çıkarılmış olmaları, Yunan kuvvetlerine karşı kesin zafer kazanmak arzusunda olan TBMM hükümetinin, orduya asker temin etmek amacıyla bu aflardan yararlandığını ortaya koymaktadır. Edirne Mebusu Şeref Bey'in; çok defa cezadan fazla affın etkisi olduğunu ve artık insan kaybetmek değil, milli davalarının içine insanlar sokmak istediklerini, bu nedenle de af kanununun tereddüt edilmeden kabul edilmesi gerektiği sözleri, 33 af kanunun çıkarılış amaçları arasında, dönemin olağanüstü şartları dolayısıyla, cephede duyulan asker ihtiyacını karşılamak ve devletle halk arasında bir yakınlaşma oluşmasını sağlamak gibi gerekçelerin olduğunu destekler mahiyettedir.

Özellikle, sosyal fayda sağlamak amacıyla gündeme gelen genel af yasaları, Cumhuriyet döneminde de siyasi iktidarlar tarafından kullanılmaya devam edecek, orduya asker sağlamak gibi pratik faydaların dışında dönemin siyasi gelişmelerine paralel olarak şekil bulmaya başlayacaktır.

29. Selek'in ifadesine göre; "Hıyaneti Vatanîye suçu, tatbikatta çok geniş tutulduğu için Hıyaneti Vatanîye Kanununa göre çok sayıda kimse mahkum olmuştu. Dolayısıyla aftan yararlananları sayıca küçümsemek doğru değildir", Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. II, Kastaş Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1987, s. 711

30. *TBMM Z.C.*, D. 1, C. 15, 5.1.1922, s. 317

31. *TBMM Z.C.*, D. 1, C. 15, Sıra Sayısı: 6, s. 1-9

32. "Sülüsani Müddeti Cezaiyelerini İkmal Eden Mahkuminin Affı", *TBMM Z.C.*, D. 1, C. 16, 7.1.1922, s. 5; *Düstur*, D. 3, C. 2, s. 206

33. *TBMM Z.C.*, D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 70

2. Atatürk Döneminde Çıkarılan Af Yasaları

Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasının sonrasında da TBMM'nin çeşitli gerekçelerle af yetkisini kullandığı görülmektedir. Özellikle genel afların çıkarılış gerekçeleri arasında yer alan; geçmiş dönemin üzerine bir sünger çekilmesi ve yeni bir başlangıç yapılması anlayışı, Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan ve Cumhuriyet döneminin ilk genel af yasası olan 26 Aralık 1923 tarihli genel af yasasında açıkça görülmektedir.

Cumhuriyet yönetimi kurulduğu andan itibaren, sadece siyasi ve iktisadi alanda değil, sosyal alanlarda da pek çok düzenlemelere girişmiş ve toplumun yeniden yapılandırılacağı inkılapları gerçekleştirebilmek için gerekli, barış ve huzur ortamının yaratılması amacıyla, 26 Aralık 1923 tarihinde bir genel af yasasını kabul etmiştir³⁴.

a. Cumhuriyetin İlk Genel Af Yasası

Gerek Türk, gerekse dünya tarihine baktığımızda pek çok örneklerini gördüğümüz genel af yasaları, değişik sebeplerle ilan edilmişlerdir. Genel af, maziye bir daha açmamak üzere kapatmak özelliğini taşıdığından³⁵, bu nitelikteki aflar, genellikle savaş öncesi veya savaşlardan, ihtilallerden ve inkılaplardan hemen sonra, geçmiş dönemin unutulması amacıyla çıkarılmışlardır³⁶. Genel affın gerekçeleri arasında; geçmiş dönemin olumsuz havasını silerek, yeni bir başlangıç yapma arzusu yanında, cezaevleri mevcudunu azaltarak, davaları bitirmek gibi hususları görmek de mümkündür. Genel aflar arasında tarihte örneğine en çok rastlananlar, büyük zaferlerin ardından çıkarılan genel af yasalarıdır. Cumhuriyetin ilanının hemen ertesinde çıkarılan, 26 Aralık 1923 tarihli genel af yasası da bu tür aflara iyi bir örnek teşkil etmektedir³⁷.

Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanması üzerine, TBMM Hükümetine çok sayıda af kanunu teklifi ile bir de hükümet tarafından, üçte iki cezalarını çekmiş olanların affını öngören bir af kanunu tasarısı sunulmuştur.

34. *Düstur*, D. 3, C. 5, s. 508-509

35. Meray, *Ceza Hukuku...*, s. 8

36. Erem, a.g.e., s. 415; Bu tür bir affa örnek olarak 1797 yılında Fransa'da İhtilale ait suçlar hakkında çıkarılan umumi af ilanını gösterebiliriz. Fransa'da daha sonraları da Restorasyon ve 1348 Temmuz hükümetleri birçok umumi af ilan edilmiştir. Meray, *Ceza Hukuku...*, s. 10

37. 26 Aralık 1923 tarihinde 391 sayı numarasıyla çıkarılan af yasası, o tarihte henüz Lozan Barış Antlaşmasının diğer ülke parlamentoları tarafından kabul edilmiş olmaması nedeniyle, Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması, imzalanan barış antlaşması ve Cumhuriyetin ilanı gerekçeleriyle tamamen iç politik gelişmelerden yola çıkılarak hazırlanmış bir yasaydı. Bu nedenle Lozan Barış Antlaşması gereğince çıkarılması taahhüt edilen genel af kanunu ancak, 16 Nisan 1924 tarihinde ilan edilecektir.

Adliye Encümeni bu teklif ve tasarıların incelenmesi sonucunda birleştirilerek yeni bir düzenlemeye gitmiş ve hazırlanan kanun tasarısı Meclisin 10 Aralık 1923 tarihli 65. birleşimde görüşülmeye başlanmıştır³⁸.

Af kanunu tasarısı Meclis gündemine geldiği günden itibaren hararetli tartışmalara neden olmuştur. Tartışmaya katılan milletvekilleri arasında, geniş kapsamlı bir aftan yana tavır alanlar çoğunluktadır³⁹. Bu fikri savunan mebusların ortak görüşü; savaştan yeni çıkmış olan ülkenin kalkınması için gerekli olan işgücünün, afla serbest kalacak nüfus sayesinde karşılanabilecek olmasıdır. Bu konu pek çok mebus tarafından gündeme getirilmiş⁴⁰, Bolu mebusu Şükrü Bey; bu gerekçelerle çıkarılacak affın, nüfusun çoğalmasına, memleketin iktisadi ve zirai yönden kalkınmasına hizmet edeceğini ve hiç olmazsa üçte bir cezalarını çekmiş olanların affedilmesini istemiştir⁴¹. Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi Bey de yine aynı gerekçelerle, sadece yarı cezasını çekmiş olanlar değil, istisnasız herkesin aftan yararlanması gerektiğini belirtmiştir⁴². Zira, ülkenin çalışacak insana ihtiyacı varken, bu mahkumların cezasının yarısını çekenlerin affedilmesini istememek, ülkenin iktisadi gelişimine engel olmak demektir⁴³. Konunun iktisadi yönü, serbest kalacak, mahkumlardan sağlanacak iş gücüyle sınırlı değildir. Kalabalık olan hapisane nüfusunun ihtiyaçlarının karşılanmasındaki zorluk da, afların çıkarılması için gerekçe teşkil etmektedir⁴⁴. Her ne kadar, milletvekillerinin çoğu, geniş kapsamlı bir aftan yanaysalar da, böyle bir affın yarar yerine zarar getireceğine inanan mebusların sayısı da az değildir⁴⁵. Tartışmalar neticesinde pek çok

38. TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 10.12.1923, s. 154-155

39. Örneğin Muş mebusu Osman Kadri Bey, geniş kapsamlı bir af taraftarı olduğunu; *"..bilmem nasıl histir ki hiç beğenmediğim saltanat devrinin matemini bir vaziyetinin bu kanun ile taklidedilmiş olduğunu görüyorum. Evet Sultan Hamid devrinde sülüsani müddeti cezalarını yahut nisf müddeti cezalarını ikmal etmiş birkaç mahkum ve maznun; bir sadakai şum ile affediliyorlardı. O devrin, hatta sultanlarını bile sırtımızdan atarken bakaydı ceraimini mi muhafaza edeceğiz?... Türklüğe yakışacak ve hakikaten Türklüğün şanına layık bir affı bir avuç mazlum kimseler –ki ekseriyetle böyledir- bunlar bizden af bekliyorlar. Bunu esirgemeyiniz"* sözleriyle dile getirmiştir. TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 10.12.1923, s. 158

40. TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 276, 279

41. TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 282

42. Nitekim, Tunalı Hilmi Bey, konuyla ilgili olarak Meclis'te yapmış olduğu konuşmada; eğer bu büyük günün (Cumhuriyetin ilanı) hürmetine büyüklük gösterilerek yarı cezalar yerine cezaların tamamı affedilirse, hapisaneden çıkmış olanlar, dışarıda suç işleme eğiliminde olanları ikaz edeceklerdir. Tövbe olacaklardır. Burada Hilmi Bey'in hapisanelerde bulunan mahkumların sayısına yönelik olarak verdiği bilgiler dikkat çekicidir; "13210 tutuklu, 866 siyasi suçlu, 37 vatana ihanet suçlusu, 6052 katil ve cerh, 1058 eşkıyalık, 1061 kız kaçırmak, namus suçu, 2769 hırsızlık ve gasp, 22 sahtekarlık, kalpazanlık, 90 güvenliği bozmak ve dolandırıcılık, 730 diğer suçlar, 64 görevi suistimal, 9252 hırsız, 154 kalebentlik, 1 ömür boyu kürek, 11 geçici kürek, idam yok. Halbuki müebbet kürek bir iki tane, kalebentlik beş on tane, bununla meşgul olacağınıza bütün kapıları açarak buyurun ey evlat, vatana can yetiştiriniz dersiniz ne olur?..." TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 286

43. TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 26.12.1923, s. 464-465

44. Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi Bey, hapisanelere ayrılan bütçede, sadece mahkumların değil; müdürler, doktorlar, memurlar, jandarmalar ve konuyla alakalı ve görevli bir çok kişiye ödenen maaşların da büyük bir yekun tutmasından hareketle, devletin sırtındaki bu yükten kurtulması gerektiğini ifade ederek; *"Binaenaleyh arkadaşlar son sözüm "elihsanü bittamam" kapıları açınız! Arkadaşlar! O binalar dezenfekte edilsin. Öyle bir şey ile ki; Cumhuriyetin bütün ruhu onu üflesin ve temizlesin"*, TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 287

45. Adana Mebuslarından Zamir Bey aleyhteki tavrını; *"Affı Umumi bu memleketin başına daima çok büyük felaketler getirmiştir"* sözleriyle ortaya koymuştur. TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 15.12.1923,

kez değişikliğe uğrayan yasa tasarısı, Meclisin 26 Aralık 1923 tarihli, yetmiş dördüncü birleşiminin ikinci oturumunda, 391 sayı numarasıyla kabul edilmiştir⁴⁶.

Kanunun birinci maddesi ile; Cumhuriyetin ilanı tarihi olan 29 Ekim 1923 tarihine kadar işlenmiş olan suçlardan mahkum bulunanlar hakkında verilmiş veya verilecek olan cezaların yarısı af edilmiş ve indirilmiştir⁴⁷. 29 Ekim 1923 tarihine kadar suç işlemiş olmalar hakkında verilmiş veya verilecek idam cezaları on beş sene küreğe, ömür boyu kürek cezaları on sene küreğe, ömür boyu kalebentlik cezaları on sene kalebetliğe ve ömür boyu sürgün cezaları da üç sene sürgüne çevrilmiştir⁴⁸. Cinayet suçundan mahkum ve sanık bulunanlar, kanunun ilanı tarihinden itibaren, üç ay içerisinde teslim olmazlarsa, birinci ve ikinci maddeden yararlanamayacakları, üçüncü madde olarak kabul edilmiştir. Dördüncü madde ise Lozan'da belirlenen 150 kişinin bu affın dışında olduğu, hükmünü ihtiva etmektedir⁴⁹. Kanunun beşinci maddesiyle, geçmiş döneme ait suçların ortadan kaldırılması ve unutulması amaçlanmıştır. Bu maddeye göre; savaş zamanında, hükümetin çalışmalarına karşı gelenler için, askerler tarafından uygulanacak tedbirler hakkında 14 Mayıs 1915 tarihli geçici kanun hükümlerinin uygulanması, dolayısıyla sanık ve mahkum olanların hepsi hakkında genel af ilan edilmiştir. Mondros Ateşkesinden sonra, vatanın savunulması ve kurtuluşu yolundaki fiillerinden dolayı İstanbul hükümeti zamanında çeşitli hakimler ve divanı harplerce mahkum ve sanık bulunanlar da bu genel af kanunundan yararlanacaklardır.⁵⁰

Bu af kanunu yoluyla serbest kalacak nüfus sayesinde, toplumun yeniden yapılanması, iktisadi ve zirai kalkınmanın sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan insan gücü karşılanacaktır. Özellikle, nüfusun yarısının yok olduğu, köylerin boşaldığı, çalışacak

s. 236; Kütahya Mebusu Ragıp Bey de affın aleyhinde olduğunu; "...benim sureti katiyede kani olduğum bir netice varsa o da bu aftan memleket için felaket geleceğidir" sözleriyle açıklamıştır. *TBMM Z.C.*, D. 2, C. 4, 15.12.1923, s. 238

46. *TBMM Z.C.*, D. 2, C. 4, 26.12.1923, s. 473; Düstur, D. 3, C. 5, s. 508-509

47. *TBMM Z.C.*, D. 2, C. 4, 22.12.1923, s. 403

48. *TBMM Z.C.*, D. 2, C. 4, 22.12.1923, s. 404

49. *TBMM Z.C.*, D. 2, C. 4, 26.12.1923, s. 467; Lozan Barış Konferansı'nda Türk Heyeti ile müttefikler arasında yapılan görüşmelerde karşılıklı bir genel af ilan edilmesi karara bağlanmış, Türk hükümeti çıkarılacak olan bu afta Müslüman unsurun af dışında bırakılmasını istemişse de yapılan tartışmalar, Müslümanların af dışında bırakılması görüşünün müttefiklerce kabul edilmeyeceğini göstermiştir. Bunun üzerine Türk Heyeti tarafından, 150 kişilik bir istisna ile diğer Müslümanların aftan yararlanması kabul edilmiş, (İsmet Paşa, 3 Ocak 1923 tarihinde Rauf Bey'e bir telgraf çekerek, karşı tarafın affın Müslümanları kapsamaması konusunda ısrarcı olduklarını belirtmekte ve müttefiklere affın karşılıklı olmasını kabul ettirdiklerini bildirerek, affın sadece 150 Müslüman'ın istisna kabul edilerek ve bu istisnaların mallarının tasfiye edilip, memleket girmemeleri şeklinde bir uygulama ile Müslümanları affa dahil edebileceğimizi bildirdiklerini ifade etmektedir. Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları*, C. I, TTK, Ankara, 1994, s. 319) ve İsmet Paşa, 9 Ocak 1923 tarihinde Ankara'ya çektiği telgrafta, bu sayının hainlerin elebaşları için yeterli olacağı görüşünde olduğunu hükümete bildirmiştir. Şimşir, a.g.e., C. I, Belge No: 315, s. 356 150 kişinin aftan istisna tutulacağı hükmü, Lozan Antlaşmasına bağlı VIII. Ekte yer alan, Genel Affa yönelik Beyannameye bağlı protokol olarak imzalanmıştır. Antlaşmanın Genel Affa Yönelik Metni için Bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C. I (1920-1945), 2. Bs, TTK, Ankara, 1989, s. 187-190 Bu protokolde, Türkiye Hükümeti, 150 kişinin ülkeye girmesini ve orada oturmasını yasaklama hakkını saklı tuttuğunu ve böylelikle söz konusu kişilerden bugün ülkesinde bulunanları çıkarabilme, yurt dışına gönderebilme yetkisine sahip olduğunu belirtmiştir. İsmail Soysal, a.g.e., s. 187-190 150 kişinin genel aftan istisna tutulması ve bu kişilerin kimler olacağını belirlenmesi konusu, Cumhuriyet tarihinde önemli tartışmalar yaşanmasına sebep olmuş ve bu olay yakın tarihe "150'likler Meselesi" olarak geçmiştir.

50. *TBMM Z.C.*, D. 2, C. 4, 26.12.1923, s. 471

adamin kalmadığı bir dönemde, savaştan yeni çıkmış olan bir toplum için bir ferдин bile ne kadar önemli olduğu düşünülürse, bu yolla elde edilecek nüfusun değerini anlamak güç değildir⁵¹. Ayrıca, toplumun ihtiyaç duyduğu sosyal hareketliliğin de bu af sayesinde kazanılabileceği inancının Mecliste hakim olması, af kanunu tasarısının kabul edilmesinde rol oynayan önemli bir faktör olmuştur.

Milli Mücadele dönemi boyunca İstanbul Hükümeti ile TBMM arasında yaşanan mücadelede, vatanın kurtulması için çalıştığı gerekçesiyle, İstanbul Hükümetinin haksız olarak mahkum ettiği pek çok masum insan da çıkarılan bu af kanunuyla özgürlüğüne kavuşturulacaktır⁵². Cumhuriyet hükümetinin ilk icraatlarından birisi olan bu af kanunuyla, Cumhuriyetin ilanının yarattığı sevinç içerisinde, savaş dönemi boyunca yaşanan acıların unutulması ve halkla devletin kucaklaşması sağlanmaya, geçmiş dönemin izleri silinerek⁵³, Milli Mücadele yıllarının pürüzleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır⁵⁴.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında, bir diğer af yasası da Lozan Barış Antlaşmasının VIII. ekine bağlı beyannamede yer alan, karşılıklı genel af ilan edilmesine yönelik madde gereğince, 16 Nisan 1924 tarihinde çıkarılacaktır⁵⁵.

b. 16 Nisan 1924 Tarihli Genel Af Yasası

Yeni Türk Devleti'nin uluslar arası alanda tanındığı ve tam bağımsızlığını kazandığı 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşmasında, savaş sonrası döneme ait pek çok konu ele alınmıştır. Bu konulardan birisi de, büyük savaşlardan sonra yapılan barış antlaşmalarında sıklıkla rastladığımız, savaşan tarafların karşılıklı olarak genel af ilan etme meselesidir⁵⁶. Bu tür antlaşmalarda böyle bir maddenin yer almasındaki sebep; savaş zamanında işlenmiş olan suçların, savaşan devletler tarafından takip edilmesini önlemektir. Zira, savaş döneminde işlenen suçların, barıştan sonra takip edilerek cezalandırılması, umulan huzur ortamının yaratılmasını engelleyeceği gibi, geçmişte yaşanan tatsız olayları yeniden canlandırarak, tekrar bir savaşa sürüklenme ihtimalini gündeme getirecektir⁵⁷. Bu gerekçeyle, Lozan Barış Antlaşmasına bağlı VIII. Ekte yer alan Genel Affa Yönelik Beynamede "*Bugünkü tarihli Barış Antlaşmasını*

51. TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 15.12.1923, s. 230; TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 273

52. TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 26.12.1923, s. 471

53. Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, C. II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1988, s. 155

54. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. III, 16. Bs., Remzi Kitabevi, 1999, s.156

55. Lozan görüşmeleri sırasında İtilaf Devletleri, Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı olarak, ve "eşit şartlarda", son dokuz yılı içine alacak şekilde, adi suçlar da dahil olmak üzere bütün suçları kapsayan tam bir genel af çıkarmasını istemişlerdir. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, C. I, Ankara, 1969, s. 208; Soysal, a.g.e., s. 187-190

56. Örneğin; Osmanlı Devleti tarafından imzalanan 1739 Belgrad Antlaşmasının 8., 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasının 1., 1792 Yaş Antlaşmasının 1., 1791 Zıştoy Antlaşmasının 1., 1812 Bükreş Antlaşmasının 2. ve 13., maddelerinde karşılıklı olarak genel af çıkarılacağına dair hükümlerin yer aldığı görülmektedir. Mahmut Esat Bozkurt, *Devletler Arası Hak*, Recep Ulusoğlu Basımevi, İstanbul, 1940, s. 147, 171, 180, 181, 186; Ayrıca, Balkan savaşları sonrasında Sırbistan (Md. 3), Bulgaristan (Md. 2) ve Yunanistan'la (Md. 2) yapılan antlaşmalarda da karşılıklı olarak genel af çıkarılacağı hükmü antlaşma maddeleri arasında zikredilmiştir. Bozkurt, a.g.e., s. 363, 373, 374; Trablusgarp Savaşı ertesinde İtalyanlarla imzalanan Uşi Antlaşmasının 3. Maddesinde de siyasi suçların affedileceği, adi suçların ise bu aftan yararlanamayacağına yönelik bir hüküm bulunmaktadır. Bozkurt, a.g.e., s. 371

57. Bilsel, a.g.e. C.II, s. 288-289

imzalayan Devletler, Doğu'da barışı bozmuş olan olayların unutulması isteğinde de birleşmiş olduklarından..." şeklindeki açıklamanın ardından, karşılıklı tarafların genel af ilan etmeleri kabul edilmiştir⁵⁸. Burada taahhüt edilen genel af, Lozan Barış Antlaşmasının diğer devletler tarafından geç onaylanması nedeniyle, ancak 16 Nisan 1924 tarihinde çıkarılabilmektedir.

Meclise, 9 Nisan 1924 tarihinde 1/483 sayılı numarasıyla sunulan kanun tasarısının, Konya Mebusu Mustafa Fevzi Efendi'nin aynı içerikteki; "*düşmana iltica edenler müstesna olmak üzere divanı harpler, İstiklal Mahkemeleri mahkumlarıyla Bidayet Ceza Mahkemelerinden hareketi isyaniyeden dolayı mahkum edilen bilimum eşhasın cezalarının affına*"⁵⁹ dair kanun teklifi ile birleştirilerek görüşülmesine karar verilmiştir. Bu şekilde düzenlenerek Meclise sunulan kanun tasarısı, Meclisin, 16 Nisan 1924 tarihli 39. Birleşiminin 3. Oturumunda, 487 sayılı numarasıyla, üzerinde hiç tartışma olmaksızın kabul edilmiştir⁶⁰. Bu genel af yasasının bir özelliği, 1921 Anayasası dönemine ait son af kanunu olmasıdır. Yasanın kabulünden dört gün sonra, 37 yıl yürürlükte kalacak olan 1924 Anayasası kabul edilecek ve 1961 Anayasasına kadar geçen süre içerisinde çıkarılacak olan aflar bu anayasanın belirlediği şekil üzerine çıkarılacaklardır.

Lozan Antlaşması gereğince çıkarılan bu kanunun birinci maddesi ile, 1 Ağustos 1914 ile 20 Kasım 1922 tarihleri arasında askeri ya da siyasi içerikli suçlardan, Lozan Antlaşmasını imzalayan yabancı bir devlete veya halkına herhangi bir karşı koyma hareketinden veyahut bu kapsamdaki bir suça açık bir şekilde bağlı olan cinayet ve kabahat fiilinden sanık ve mahkum olup da, Türkiye'de oturan ya da oturmuş olan veyahut Lozan Antlaşması gereğince, Türkiye'den ayrılan toprakların halkından bulunan bütün şahıslar ile, 20 Kasım 1922 tarihinden önce Türkiye'de işlenen aynı içeriğe sahip suçlardan sanık ve mahkum bulunan adı geçen devletler halkı haklarında genel af ilan edilmiştir⁶¹. Ayrıca, Mudanya Sözleşmesi gereğince, 20 Kasım 1922 tarihinden sonra İtilaf devletleri ordularına silahsız olarak hizmet etmiş olan kişiler de bu genel aftan yararlanacaklardır. (Md. 2) Kanunun 3. Maddesiyle ise 1923 affında olduğu gibi bu af kanununda da Lozan Barış Konferansında Türk Hükümetinin affın dışında kalmasını talep ettiği 150 kişi, aftan istisna tutulmuştur. Vatan haini olarak kabul edilmiş bu kişilerin affedilmelerine yönelik olan bu engelleme, 1938 yılında çıkarılacak olan af kanununa kadar devam edecektir. Savaş döneminde karşılıklı işlenen suçların affına yönelik maddelerin dışında, İstiklal Mahkemeleri tarafından mahkum edilen bütün adi suç sahipleri ile bu kişilerin mahkûmiyet sebepleri olan fiilde kendilerine aslen yada ikinci dereceden yardım etmiş olan sanıklar veya genel mahkemeler ve askeri mahkemelerce mahkum bulunanlar dahi bu affın kapsamı içerisine alınmıştır⁶². (Md. 5)

58. Meray, *Lozan...*, C. 8, S. 92

59. *TBMM Z.C.*, D. 2, C. 8/1, 16. 4. 1924, s. 781

60. *TBMM Z.C.*, D. 2, C. 8/1, 16.4.1924, s. 783-784; *Düstur*, D. 3, C. 5, 16.4.1924, Kanun No: 487, s. 350

61. *Düstur*, D. 3, C. 5, s. 350

62. *Düstur*, D. 3, C. 5, s. 350

Cumhuriyetin ilanını müteakip çıkarılan bu iki af kanunuyla, geçmiş dönemde işlenmiş olan suçların hemen hepsi affedilmiş, eski dönemin üzerine bir örtü örtülerek, Milli Mücadele yıllarına ait acı hatıraların unutulması yoluna gidilmiştir⁶³.

1924 Anayasasının kabulünden önce son genel af olarak çıkarılmış olan bu aftan sonra, on yıl gibi bir süre geniş kapsamlı bir af yasası gündeme gelmeyecek, ancak 26 Ekim 1933 tarihinde kaynağını 1924 Anayasasından alan geniş kapsamlı bir genel af kanunu çıkarılacaktır.

c. Onuncu Yıl Affı (26 Ekim 1933)

Cumhuriyetin ilanıyla devletin yönetim şekli belirlenmiş, 1924 Anayasasıyla da devletin yeniden yapılandırılması için hukuki zemin hazırlanmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve ardından Saltanatın kaldırılmasıyla Osmanlı Kanuni Esasisi de resmen yürürlükten kalkmış ve sadece 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu en üst yasa olarak varlığını sürdürür duruma gelmiştir. Ancak Cumhuriyetin ilan edilmesi ve halifelüğün kaldırılması gibi köklü düzenlemeler karşısında 1921 Anayasası da ihtiyaçları karşılamaktan uzaklaşmış ve tartışılır hale gelmiştir. Bu durum, yeni bir Anayasa ihtiyacını gündeme getirmiş ve 20 Nisan 1924 tarihinde yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Yeni Türk Devletinin ikinci anayasası olan 1924 anayasası, 1921 Anayasasının dayandığı temel ilkelerden esinlenmiş, 1921 anayasasının Birinci maddesinde belirlenen "*İdare Usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir*" şeklindeki egemenlik anlayışı, 1924 Anayasasında "*Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegane ve hakiki mümessili olup millet namına hakkı hakimiyeti istimal eder*" (md 4) şekline dönüşmüştür⁶⁴. 1924 Anayasasında cumhuriyet rejiminin vazgeçilmezliği üzerinde özellikle durulmuş ve güçler birliği ilkesi, 1921 Anayasasında olduğu kadar katı olmamakla birlikte korunmuştur⁶⁵.

Yeni anayasa, milli egemenlik ve meclisin üstünlüğü sistemini geliştirmekle, uygulama alanını daha geniş bir şekilde düzenleyerek, kamu özgürlüklerine daha fazla yer vermektedir.

1924 Anayasasıyla, 1923 değişikliğinde görülen, hükümetin kurulabilmesi için Meclis onayının gerekliliği kaldırılmış, Cumhurbaşkanının onayı yeterli bulunmuştur⁶⁶. Bu durum, hükümetin oluşumunu Meclise bağlı olmaktan çıkarmış, Cumhurbaşkanı ve Başvekile ait bir yetki haline getirmiştir⁶⁷. Bu da, 1923-1938 arası dönemde

63. Aydemir, a.g.e., s. 156; Aybars, a.g.e., s. 217, 255

64. Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 100, 112

65. Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 111, 130

66. Mümtaz Soysal-Fazıl Sağlam, "Türkiye'de Anayasalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 25-26; 1924 Anayasasına göre Başvekil, Cumhurbaşkanı Meclis üyeleri arasından atanacak, öteki vekiller ise Başvekil tarafından yine Meclis üyeleri arasından seçilip, tamamı cumhurbaşkanınca onaylandıktan sonra, güven oyu için Meclise sunulacaktır.

67. 1924 Anayasası Cumhurbaşkanının yetkilerini oldukça sınırlı tutmuştur. 1924 Anayasasında, Cumhurbaşkanının yetkilerinin oldukça sınırlı tutmuş olması, gerek Atatürk gerekse İnönü dönemlerindeki güçlü otorite imajlarıyla tezat göstermektedir. Fakat gerçekte Atatürk ve İnönü dönemlerindeki otoritelerinin siyasal hayattaki güçlü ve şef kimliklerinin 1924 Anayasasından değil, zafere ulaştıkları bir kurtuluş savaşının halk içinde kendilerine sağladığı saygınlık ile siyasal hayatın ve dönemin özelliklerinden (Tek Parti, ordu desteği, karizma, v.b.) kaynaklandığı

hükümetin partiden ayrı hareketlerini ve Atatürk'ün isteğine karşı gelinmesindeki güçlüğü bir ölçüde açıklar bir görüntü çizmektedir⁶⁸. Zira, 1923-1950 arasındaki dönemde Meclisin üstünlüğü prensibi, tek parti rejiminin hakim olduğu bu dönemde sadece görünürde kalmaktan ileriye gidememiştir⁶⁹.

1924 Anayasasıyla düzenlenen yeni durumun etkileri, Atatürk döneminde çıkarılan af kanunu tartışmalarında da gözlenmiş ve Cumhurbaşkanı ile hükümetin Meclis üzerindeki etkileri kendini göstermiştir. 1921 Anayasasında bir madde hükmü olarak yer almayan ve bu sebeple de 1921 Anayasasının noksanlarından biri sayılan af yetkisi, 1924 Anayasasının 26. Maddesiyle belirlenmiş ve "genel ve özel af ilan etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek...gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar" hükmü getirilmiştir⁷⁰. Bunun yanında Cumhurbaşkanı'na da özel af çıkarma yetkisi tanınmış ve 42. Madde ile bu yetki belirlenmiştir⁷¹. Bu tarihten sonraki genel af yasaları, 1924 Anayasasının TBMM'ye verdiği yetkiye dayanılarak çıkarılmışlardır. Cumhuriyetin onuncu yıldönümü kutlamaları çerçevesinde çıkarılan 26 Ekim 1933 tarihli genel af yasası bu af'ların başında gelmektedir.

1933 senesine gelindiğinde pek çok inkılap başarıyla tamamlanmış, yaşanan çok partili hayata geçiş denemelerinin ardından girişilen otoriteyi güçlendirici girişimler, on yılı geride bırakan Cumhuriyetin sağlam temellere oturduğunu göstermiştir. Böylesine kısa bir sürede alınan uzun yolun, tüm milletçe idrak edilmesi ve genç Cumhuriyetin uluslararası alanda tanıtılması için Cumhuriyetin ilanının onuncu yıldönümü kutlama hazırlıkları her zamankinden farklı bir coşku ve heyecan içerisinde gerçekleştirilmiştir. Hükümet, görkemli bir kutlama hazırlığı çerçevesinde, yabancı ülke temsilcilerini de Türkiye'ye davet etmiş, bu durum yabancı basının Cumhuriyet Bayramının onuncu yılında Türkiye'ye gösterdiği ilgiyi arttırmıştır⁷². Hükümet, hazırlanan kutlama etkinliklerinin yanı sıra, geçmiş dönemde yaşanmış acı tecrübelerin unutulması ve alınan sert tedbirlerin ardından, bir normalleştirme sürecinin başlaması amacıyla, Cumhuriyet Bayramının öncesinde, bir af kanunu tasarısı hazırlayarak, 25 Ekim 1933 tarihinde Meclis Genel Kuruluna sunmuştur.

Hükümet hazırlamış olduğu af kanunu tasarısının gerekçesini; "... Böyle mesut bir yıl dönümünü kutlarken muhtelif sebep ve tesirlerle; ihtiras ve hatalarına kurban olmuş, kanuni cezalarla mahkum olmuş, kimseleri de düşünmek, onları bir kıymet olarak tekrar cemiyetin sinesine almak muvafık olur. Bu biçarelere karşı gösterilecek müsamaha; kendilerini temiz bir unsur istihsal olarak alacak olan cemiyet lehine bir hareket olduğu kadar memleketin haiz olduğu kuvvetin de bir delili olacaktır" ifadeleriyle açıklamıştır⁷³.

görülmemektedir. Tanör, a.g.e., s. 232; Öyle ki, bu dönemin Cumhurbaşkanı'ları, Anayasasının kendilerine verdiği, yasaları tekrar görüşülmek üzere geri gönderme yetkisini bir kez olsun kullanma ihtiyacını duymamışlardır. Soysal-Sağlam, a.g.m., s. 26

68. Tanör, a.g.e., s. 233

69. İlhan Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, C. I, Ankara, 1965, s. 106

70. Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 125

71. 1924 yılında yürürlüğe giren Anayasada bu husus "Cumhurbaşkanı, Hükümetin teklifi üzerine, daimi malullük veya kocama gibi özlük sebeplerden dolayı belli kimselerin cezalarını kaldırabilir veya hafifletebilir. Cumhurbaşkanı Büyük Millet Meclisi tarafından sanıklanarak hüküm giyen vekiller hakkında bu yetkiyi kullanamaz" sözleriyle dile getirilmiştir. Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 129

72. İngiltere basınında Cumhuriyetin algılanışı ile ilgili geniş bkz. Mustafa Yılmaz, *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiyesi*, Phoenix Yay., Ankara, 2000

73. *TBMM Z.C.*, D. 2, C. 17, 26. 10. 1933, Sıra Sayısı, 363, s. 6

Görülmektedir ki; Hükümet, Cumhuriyetin gücünü ve sağlamlığını tüm dünyaya duyurmak hedefini, çıkaracağı af kanunuyla da perçinlemek istemiştir.

Çok partili hayata geçiş denemeleri sürecinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ve Atatürk'e suikast girişiminde bulunmuş olanların affedilmesiyle yankı bulan genel af kanunu, bu yönüyle Türk siyasi hayatındaki aflar arasında önemli bir yer tutmaktadır⁷⁴. Tasarının 8. maddesine göre; İstiklal Mahkemeleri tarafından mahkum edilen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Suikastı mahkumlarının cezaları tamamen affedilecektir. Bunların dışındaki suçlarındaki takibat yapılmayacak, eğer her hangi bir ceza alınmışsa, alınan ceza çektirilmeyecektir. Yasa, kanun kaçağı olanlar hakkında da bir düzenleme getirmekte ve bu gibi kişilerin, af kanunundan yararlanabilmeleri, üç ay içerisinde teslim olmaları şartına bağlanmaktadır. Kanun, 28 Temmuz 1933 tarihine kadar işlenmiş olan suçlar için geçerli olacaktır. Hilafetin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılmasına dair olan 431 sayılı kanundaki şahıslar ile Lozan Antlaşmasıyla belirlenmiş olan 150 kişi ise bu affın dışında tutulacaklardır. Hükümet ayrıca, sunduğu tasarıda, "*af tedbiri ne kadar geniş olsa bile cemiyetteki vazifeleri ve ahlaki temayülleri itibariyle bu affa mazhar olmaya layık olmayanlar*" olduğu gerekçesiyle bazı suçları affın dışında bırakmıştır. Buna göre; zimmet suçu, rüşvet almak, müzayedeye fesat karıştırmak ve kaçakçılık suçlarından mahkum ya da tutuklu bulunanların aftan istisna edildiği tasarıda, hırsızlığı meslek haline getirmiş olanlarla, belirtilen suçların her hangi birisinden ikiden fazla mahkum olanların da bu aftan yararlanamayacakları belirtilmiştir⁷⁵.

Tasarının geneli hakkında fazla bir tartışma yaşanmazken, üzerinde durulan asıl nokta, İzmir suikastı mahkumlarının affedilmesini öngören sekizinci madde olmuştur. Bilindiği gibi 17 Kasım 1925 yılında kurulan TpCF, Şeyh Sait İsyanı sonrasında, programındaki "*fırkamız itikadı diniyeye ve fikriyeye hürmetkardır*" maddesinden dolayı, sözü geçen isyandan sorumlu tutulmuş ve 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır. Haziran 1926'da Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen suikast girişiminin, muhalefet ve iktidar arasındaki gerginliğin tırmandığı bir dönemde planlanmış olması da, olayı muhalefetin gerçekleştirdiği inancını kuvvetlendirmiş ve TpCF mensuplarından bir çoğu, olayla alakaları bulunduğu gerekçesiyle İstiklal Mahkemesinde yargılanmışlardır⁷⁶. Şimdi ise bu cezaları almış olan kişilerden bazılarının affı Mecliste tartışılmaktadır.

74. Bu madde kapsamında affedilecek olanlardan Rauf Bey, hatıralarında; "*...bu affın katiller ve şakilerle birlikte ben de şamil hükmünü kendi rızamla kabul edersem, bugüne kadar sırf şahsi hırs ve garaz yüzünden aleyhime yöneltilen isnat ve iftiraları ve bu arada Cumhurreisine karşı suikasta teşebbüs cürmünü kabul ve itiraf etmiş gibi bir duruma düşerim*" sözleriyle, affı kabul etmediğini belirterek, muhalif tavrını sürdürmüştür. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, C. II, Emre Yay., İstanbul, 1993, s. 237-239

75. TBMM Z.C., D. 4, C. 17, 26.10.1933, Sıra Sayısı: 363, s. 8

76. İzmir İstiklal Mahkemesi'nin, 13-14 Temmuz 1926 tarihinde verdiği karara göre; pek çok kişi ölüm cezasına çarptırılmış, (İstanbul Mebusu İsmail Canbolat, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit, Saruhan Mebusu Halis Turgut, Ayıcı Arif, İzmir Mebusu Şükrü, Erzurum Mebusu Rüştü (Paşa), Trabzon Mebusu Hafız Mehmet, Emekli Albay Baytar Rasim, Ankara Eski Valisi Abdülkadir, Abidin, Sarı Efe Edip, Gürcü Yusuf, Laz İsmail, Çopur Hilmi, Kara Kemal, Nurşen Mazıcı, *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*, Dilmen Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 156) İttihat Terakki Hükümeti Maliye Nazırı Cavit Bey, Dr. Nazım ve Ardahan Mebusu Hilmi Beyler de Ankara İstiklal Mahkemesi kararıyla idam edilmişlerdir. Mete Tunçay, *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 3. Bs., Cem Yay., İstanbul, 1992, s. 166. Fırkanın kuruluşunu ilk başlatan isim olarak anılan ve Cumhuriyetin ilanından itibaren Mustafa Kemal'le aralarında soğuk rüzgarlar esen Rauf (Orbay) ve Adnan (Adivar) Beyler giyaplarında olmak üzere, Rahmi,

Her ne kadar pek çok mebus, Atatürk'e suikast girişiminde bulunmuş olanların affedilmesine karşı çıkmış olsa da⁷⁷ Dahiliye vekili Şükrü Kaya Bey'in; "Büyük Şefin; *Büyük Gazi'nin bu husustaki merhametini de göz önüne almak lazımdır. Bizzat kendi şahsına yapılmış olan suikastın affedilmesi arzusunun öteden beri izhar etmekte oldukları Bunu hükümetten istemişlerdir. Bünaenaleyh Büyük Şefin kendine has olan bu büyük atıfını kabul etmenizi rica ederim*", şeklindeki sözlerinin, kanun tasarısının ilgili maddesinin kabulünde etkili olduğuna şüphe yoktur⁷⁸.

Bu madde kapsamında affedilecek olanlardan Rauf Bey, hatıralarında; "...bu affın katiller ve şakilerle birlikte ben de şamil hükmünü kendi rızamla kabul edersem, bugüne kadar sırf şahsi hurs ve garaz yüzünden aleyhime yöneltilen isnat ve iftiraları ve bu arada Cumhurreisine karşı suikasta teşebbüs cürmünü kabul ve itiraf etmiş gibi bir duruma düşerim" sözleriyle, affı kabul etmediğini belirterek, muhalif tavrını sürdürmüştü⁷⁹.

Bir başka madde ise basın suçlarının affını öngören dokuzuncu maddedir. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla beraber, muhalefeti destekleyen basın kuruluşlarıyla iktidar arasındaki gerginlikler, Serbest Fırkanın kendini feshetmesinin ardından yaşanan Menemen olayıyla giderek derinleşmiştir. 1931 tarihli Matbuat Kanunuyla basına önemli kısıtlamalar getirilerek basın denetim altına alınmıştır⁸⁰.

Hüsnü, Ali Osman Vehbi ve İbrahim Ethem onar yıl sürgüne mahkum edilmişlerdir. Mazıcı, a.g.e., s. 157. Fakat, Adnan (Adivar) Bey daha sonra devam eden mahkeme sonucunda dava ile bir ilgisi bulunmadığı gerekçesiyle, Terakkiperver Fırka kurucularından Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Cafer Tayyar ve Mersinli Cemal Paşalarla, mebuslardan Faik, Sabit, Feridun Fikri, Kamil Zeki, Bekir Sami, Besim Necati, Münir Hüsrev, ve Gazetecilerden Hüseyin Cahit Yalçın'la beraber serbest bırakılmıştır. Mazıcı, a.g.e., s. 156-157. Rauf Bey ise zaten yurtdışında bulunduğu için, hakkındaki bu karar uygulanamamıştır.

77. Bu tepkiyi dile getiren mebuslardan Urfa Mebusu Ali Saip Bey'in; "Efendiler; yüz ellilikler İstanbul'da veyahut vatanın her hangi bir köşesinde vatana suikast etmek istiyorlardı. Bunların kimisi yazısı ile, kimisi sözü ile, Fakat İzmir suikastçıları bir vatana öldürmek istediler...rica ederim bu suikastçılar affedilir mi? Ben Umumi bir affı kabul ederim. Fakat bunları asla. Ne 150likler ne de bunlar. Asla affedilemez...biz bunları affedersek tarih bizi affetmez" sözleri, mebusların şiddetli alkışlarıyla desteklenmiştir. *TBMM Z.C.*, D. 4, C. 17, 26.10.1933, s. 53

78. *TBMM Z.C.*, D. 4, C. 17, 26.10.1933, s. 53; Gerek Terakkiperver Fırka suçluları, gerekse İzmir suikastı mahkumlarından, olaylarla doğrudan ilgisi olanlar zaten mahkemelerin arkasından idama mahkum edilmişler ve cezalarını görmüşlerdir. Bu kanunla affedilmek istenenler ise büyük cezalara çarptırılmış olanlar değildirler. Bu kişiler zaten cezalarının altı senesini çekmişlerdir. Kanuna göre üst sınır 10 sene olduğuna göre, cezalarının sadece, geri kalan 4 senesi affa uğramaktadır.

79. Orbay, a.g.e., s. 237-239; Oysa ki, çıkarılan af kanununda mahkumlara affı ret hakkı tanınmamış olduğundan, hukuki olarak, Rauf Bey'in bu affı ret edebilme gibi bir hakkı söz konusu değildir. İlerleyen yıllarda, Rauf Bey altıncı devrede tekrar mebus seçildiği zaman CHP'nin Umum Reis Vekili tarafından yayınlanan bir beyannamede, Rauf Orbay'ın, İzmir İstiklal Mahkemesi tarafından hakkında verilmiş olan mahkumiyet kararının kaldırılması için başvurduğunu, fakat af kanunun araya girmesiyle, davanın yeniden görüşülmesinin mümkün olmadığı, fakat, eğer mahkemenin tekrarı mümkün olsaydı, kesinlikle beraat edeceği kanaatine varıldığı belirtilmiştir. Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, C. II, Doğan Kardeş Yay., İstanbul, 1960, s. 216-217

80. Örneğin; gazete ve dergi sahiplerinde, vatan, ulusal savaş, cumhuriyet ve devrim aleyhinde bulunup da her hangi bir divan, mahkeme tarafından mahkum olmamak, ulusal savaşta işgal altında düşman emellerine hizmet edici yayın yapmış olmamak gibi şartların yanında, Padişah ve hilafetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe kışkırtan yayın yapılamayacağı, 3 Mart 1924 tarih ve 431 sayılı yazıyla Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına çıkarılmış olanlarla 16 Nisan 1924 tarih ve 481 sayılı af kanununun 3. Maddesinde yazılı kişilerin gönderdikleri yazıların yayınlanamayacağı gibi

Fakat, Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarında, Batı dünyasına gösterilmek istenen Türkiye'yle basına uygulanan sansür pek de bağdaşmamaktadır. Bu nedenle bir yumuşama yoluna gidilmiş ve kanunun ilgili maddesi düzenlenerek, basın suçlarının bir bölümüne af getirilmiştir. Adliye Encümeni, bu madde hakkında yaptığı açıklamada, hükümete karşı işlenen suçlardan doğrudan doğruya savcılar tarafından takibat yapılarak mahkum edilenler veya tahtı zanda bulunanların kesin olarak affedildiğini, fakat şahsi davalar için böyle bir kesinliğin söz konusu olmadığını açıklamıştır⁸¹.

Sadece Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ile İzmir suikastı sanıklarının affedilmesine yönelik 8. Madde dışında diğer maddeler üzerinde her hangi bir tartışma yapılmadan, Cumhuriyetin onuncu yılı şerefine hazırlanmış olan, af kanunu tasarısı, maddelerin görüşülmesinin ardından yapılan oylamayla, Meclisin 26 Ekim 1933 tarihli 76. Birleşiminin ikinci oturumunda kabul edilmiştir⁸².

Cumhuriyetin Onuncu yıldönümü kutlamalarının halkta yarattığı büyük coşku törenlere damgasını vurmuş, on yıl gibi kısa bir sürede çok uzun bir yol kat etmiş olan Cumhuriyet, başarısını bu kutlamalarla bütün dünyaya göstermiştir. Cumhuriyetin onuncu yılı şerefine çıkarılan af kanunuyla da uluslararası alanda kendini kanıtlama çabasında olan genç Cumhuriyet, yabancı devletlere Türk Devletinin kimseden korkusunun olmadığı ve Cumhuriyetin geçen yıllar içerisinde son derece sağlam temellere kavuştuğunu göstermek arzusuyla hareket etmiştir. Bu af kanunuyla; özellikle Tek Partili rejimin kurulması döneminde yaşanan katı uygulamaların unutulması ve devletle halk arasında bir yakınlaşmanın sağlanmasına çalışılmış ve af yasası bu yönüyle 1933 yılı öncesinde yaşanan siyasi çalkantılar sonrasında, dönemin normale dönmesini sağlayan bir araç olarak kullanılmıştır.

26 Ekim 1933 tarihinden beş yıl sonra Cumhuriyetin on beşinci yıldönümü nedeniyle bir af yasası daha çıkarılacak ve yakın dönem tarihine *yüzellilikler* olarak geçmiş olan kişilerin affı bu yasa çerçevesinde sağlanacaktır⁸³.

d. Cumhuriyetin On Beşinci Yılında 29 Haziran 1938 Tarihli Genel Af Yasası

Cumhuriyetin on beşinci yılı münasebetiyle çıkarılan, 29 Haziran 1938 tarihli genel af yasası, daha ziyade yüzelliliklerin affını gerçekleştirmesiyle ilgi çekmiştir. Tevfik Rüştü Aras'ın aktardığı iddia edilen bilgiye göre; Atatürk, yüzelliliklerin affını, Cumhuriyetin onuncu yılı nedeniyle çıkarılan 1933 yılı affında istemesine rağmen, Başvekil İsmet Paşa ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, Atatürk'ün bu isteğini olumlu karşılamamışlardır⁸⁴. Feridun Kandemir de Atatürk'ün bu girişimine karşı, başta İsmet Paşa olmak üzere bir çok kişinin, bazı mahzurlar ileri sürerek, bu kişilerin affının henüz zamanı olmadığını söylediklerini ve bu girişimi tasvip etmediklerini belirtmiştir⁸⁵.

yasaklar getirilmiştir. Mazıcı, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu*, Y. 9, C. 5, S. 19, Ankara, 1996, s. 148

81. *TBMM Z.C.*, D. 4, C. 17, 26.10.1933, s. 54

82. *TBMM Z.C.*, D. 4, C. 17, 26.10.1933, s. 57; *Düstur*, D. 3, C. 14'ün Devamı, Kanun No: 2330, s. 1803-1806

83. *TBMM Z.C.*, D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 484; *Düstur*, D. 3, C. 19, s. 1151-1152

84. Cemal Kutay, *150'likler Faciası*, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1955, s. 16; İlhami Soysal, *150'likler*, Gür Yay., İstanbul, 1985, s. 106

85. Feridun Kandemir, *İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar*, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1964, s. 179

Atatürk'ün bu konudaki ikinci girişimi ise adı 150 kişilik listede yer alan, Refik Halit'in Halep'ten yazdığı ve memleket hasretini çok acı ifadelerle anlatan mektubunun, kendisine okunması sonrasında olmuş, ama Hatay sorununun gündemde olması bu girişimi de sonuçsuz bırakmıştır⁸⁶. 1937 yılının Eylül ayında gerçekleşen hükümet değişimiyle, İsmet İnönü Başvekillikten ayrılarak, yerine liberal politikalarıyla tanınan Celal Bayar Başvekil olmuştur. Tevfik Rüştü Aras'tan aktarıldığına göre; Atatürk yüzelliliklerin affı konusunu Celal Bayar hükümetinden de istemiş ve Başvekil Celal Bayar başkanlığındaki Bakanlar Kurulu, bu kişileri de içine alan bir af kanunu tasarısı hazırlamıştır⁸⁷. Feridun Kandemir de bu konuyla ilgili olarak, 1938 Mayıs ayının sonlarına doğru, Atatürk'ün; "...yaptıkları ihanetin büyüklüğüne rağmen, onları şahsen affettiğini" Başvekilin de hazır bulunduğu bir hususi toplantıda açıkladığını söylemektedir. Kandemir'in aktardığına göre; Atatürk: "Ben onları affediyorum, ama göreceksiniz, onlar beni af etmeyeceklerdir" demiştir⁸⁸. Atatürk'ün bu şahısların affını hükümetten rica ettiği, tasarı hakkında Meclis görüşmelerinde yapılan konuşmalardan da anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsi ricası olup olmadığı konusundaki bilgiler çok net değilse de yüzelliliklerin affını sağlayacak olan kanun tasarısı, dönemin başvekil Celal Bayar başkanlığındaki hükümet tarafından hazırlanarak, Meclisin, 26 Haziran 1938 tarihli toplantısında görüşülmeye başlanmıştır.

Tasarının gerekçesinde, öncelikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan sıkıntılar özetlenmiş, konuyla ilgili olarak Nutuk'a atıfta bulunulmuş ve o günleri anlayabilmek için Nutuk'un okunmasının kafi olduğu belirtilmiştir. İstiklal Savaşı'nın verildiği dönemde olağanüstü şartlar nedeniyle, bir takım radikal kararlar alınarak radikal kanunlar çıkarıldığı, milletin kurtuluşunu gerçekleştirebilmek için olağanüstü yetkilere sahip İstiklal Mahkemeleri kurulduğu anlatılmıştır⁸⁹.

Türk Milletinin kurduğu rejimin, Türk Milletinin asıl bünyesine uygun olduğu için on beş sene gibi kısa bir zamanda, sağlam ve yıkılmaz temellere oturduğu belirtilmektedir. Rejimin yerleştirilmesi için pek çok yeni kanun ve kurumlar oluşturulması sırasında bir taraftan da bu yapıların korunabilmesi için tedbirler alındığından bahisle; bir inkılabın en büyük şartının, milletin o inkılabı inanması ve güvenmesi olduğu, Türk milletinin de milli mücadelenin başından beri, gerçekleştirdiği eserlerle bu inanç ve güvenini ispat ettiğini söylemektedir. Halkçı Cumhuriyetin, "*herkesin bildiği ve söylediği ad ile söylenmesi lazım gelirse, Kemalist rejimi sevmesi, koruması kadar tabii ve daimi bir his olamaz ... bu kadar kaviğ esaslara istinad eden rejimin bin bir bedbaht saik ve sebeplerle kendisine bidayetden beri muhalefet veya ihanet etmiş olanlardan artık bir endişesi kalmaması icap eder. Haksızlıklara karşı çetin ve kahir bir çehre gösteren Cumhuriyetin zavallı ve biçarelere karşı da merhameti yüksek olur. Cumhuriyet muhtelif zamanlarda bu merhamet eserlerini müteaddit af kanunlarıyla göstermiştir*"⁹⁰. Cumhuriyetin geçirdiği evreler kısaca özetlendikten sonra, yüzellilikler hakkında verilen bilgilerin ardından, bu kişilerin affına neden gerek

86. Kutay, a.g.e., s. 16; Kandemir, a.g.e., s. 179; İlhami Soysal, a.g.e., s. 106

87. Kutay, a.g.e., s. 16, İlhami Soysal, a.g.e., s. 106

88. Kandemir, a.g.e., s. 180

89. TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, Sıra Sayısı: 309, s. 4-5

90. TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, Sıra Sayısı: 309, s. 5

duyulduğu ise şu sözlerle açıklanmaktadır: “... bunların çocukları ve akrabaları aramızda yaşamakta memleket ve milletle beraber ve farksız olarak vatanın nimetlerinden istifade etmekte ve külfetlerine katlanmaktadırlar ... Bu vaziyette bulunan vatandaşlarımız bu kadar ağır manevi ıstıraptan kurtulmayı Cumhuriyetin şefkatinden bekledikleri gibi Kemalist rejimin on beş seneden beri affı umumi harici olarak memleket dışında kalan yüz ellilikler hakkında merhametini esirgemesi için hiçbir mani ve mahzur kalmamıştır”⁹¹.

29 Haziran 1938 tarihinde Mecliste görüşülmeye başlanan Kanun tasarısının üzerinde yapılan tartışmaların ağırlık noktasını yüzelliliklerin affı maddesi oluşturmuştur. Söz alan milletvekillerinin değindiği temel nokta; bu kişilerin affa layık olmadıklarıdır. Eskişehir mebusu Emin Sazak; “...hükümetin başında bulunan bidayette düşman ordusu şerrinden ayağında çarık, başında sarık, milletini kurtarmaya çalışmış olan Celal Bayrın ve hükümetinin bunu nasıl teklif ettiğine hayret ediyorum. Böyle bir zihniyeti nasıl olur da çocuğuma ben telkin ederim? Nasıl olur da ırkım bundan sonra bundan dolayı beni affeder?.. tabii çok müteessirim, yalnız bir istinatgahım var: Bu davada aklımın, şuurumun ermediği bir çok hadiseleri iyi gördüğü şüphesiz olan şeflerimiz böyle istiyor dedik ve bunda hayır gördük” sözleriyle bu kişilerin affına kesinlikle taraftar olmadığını, yasanın kabulü konusunda tek dayanak noktasının, her zaman olayları iyi değerlendiren Atatürk’ün bu kanunun kabul edilmesi yolundaki istekleri olduğunu söylemiştir⁹². Bu kişilerin affedilmesi bir tek sebeple kabul edilebilir; o da Cumhuriyetin gücünün Türk Milletine gösterilmesidir. Herkesin üzerinde ittifak sağladığı ortak fikir de bu yolda olmuş, Cumhuriyetin kimseden korkusu olmadığı, son derece güçlü ve şefkat dolu olduğu, yapılan konuşmalarda sık sık dile getirilmiştir⁹³. Ayrıca, Atatürk’ün şahsi olarak affedilmelerini istediği bu kişilerin affına Meclisin karşı çıkması, Milli Mücadele Reislerine ve Atatürk’e bir saygısızlık olarak kabul edilmiştir. Yapılan konuşmalarda Atatürk’e yönelik övgüler⁹⁴, rahatsızlığının arttığı döneme denk gelmesi açısından da önemlidir. Zira Atatürk’ün sağlık durumu 1938 yılının Mart ayından beri ağırlaşmaya başlamıştır. Bu durum Ankara Mebusu Aka Gündüz’ün konuşmasında da görülmektedir. Gündüz; bu affın sebebinin şu veya bu sebeple olmadığını, bugüne kadar verdiği her karara inanılan ve güvenilen Ebedi Şef’in böyle istediğinin bilinmesinin yeterli olduğunu, *O ne yaptıysa doğru yaptı* inancıyla bu kanunun da kabul edilebileceğini açıklamıştır⁹⁵.

Başvekil Celal Bayar da, 29 Haziran 1938 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmada bu yasa hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. Bayar’ın ifade ettiğine göre; böyle bir af kanunu çıkarılmasının anlamı, Türk birlikteliğinin ve rejiminin çelikleşmiş olduğudur. Bayar, *günahkar* diye nitelediği bu kişilerin affını, TBMM’nin ancak Atatürk’ün gölgesinde algılayabileceğini belirtmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: “... Yoksa birkaç bedbahtı affetmiş veya affetmemişsiniz; bunun maddi hiçbir değeri yoktur ... devrimimizin bu aşamasını değerlendirirken ülke ve devrim, çocuklarından sürekli

91. TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 26.6.1938, Sıra Sayısı: 309, s. 6

92. TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 472

93. TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 473-474

94. “Atatürk güneşinin kuvvetli ve olgun ziyasından ilham alan Bayar hükümeti...”, TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 477

95. TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 478

*erdem aramaya devam edecektir ... bu erdemi ancak ender meclisler, ender devrimciler elde etmiştir ...*⁹⁶.

Kanunun Mecliste görüşülmesi sırasında, yüzelliliklerin vatanın kurtulması aleyhine yaptıkları çalışmalar, verdikleri zararlar ve hıyanetleri konusunda çok duygusal beyanlar verilmiştir. Bunlardan birisi de Sinop Mebusu Cevat Kerim İncedayı'a aittir. Yaptığı uzun ve duydu dolu konuşması Milletvekillerini de coşturmuş ve konuşması sık sık alkışlarla kesilmiştir. İncedayı, bu coşkulu konuşmanın ardından, bu şahısların niçin affedilmeleri gerektiği üzerinde durmuş olmasına rağmen, asil Türk Milletinin yüzelliliklerin aile efratları için affedilmelerini kabul edeceğini söyleyerek, Türk Milletinin, dünyanın hiçbir yerinde, hain damgası taşıyan bir Türk'ün olmasını istemeyeceğini, bu nedenle de bu kişilerin affının gerekli olduğunu belirtmiştir⁹⁷. Milletvekillerinin hemen hemen tamamında hakim olan hava, her ne kadar yüzelliliklerin affına karşı olursa da, Atatürk'ün bu affın çıkmasına olan isteği nedeniyle ve Cumhuriyetin büyüklüğünün tüm dünyaya gösterilmesi amacıyla, bu yasanın çıkarılması şeklinde gelişmiştir.

Böylece üzerinde anlaşmaya varılmış olan kanun tasarısı, Meclisin 29 Haziran 1938 tarihli, 83. Birleşiminin birinci oturumunda kabul edilmiştir⁹⁸.

Bu af yasasıyla, uzun süredir çıkarılan af yasalarının kapsamı dışında bırakılan yüzellilikler affedilmekle birlikte, bir takım kısıtlamalar da dikkati çekmektedir. Nitekim bu şahıslara eski memuriyetlerinden dolayı emekli maaşı verilmeyeceği ve bu kişilerin kanun yürürlüğe girdikten itibaren sekiz sene müddet ve Türk Ceza Kanununun 20. Maddesi⁹⁹ ile diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılamayacakları ve bulunamayacakları hükmü getirilmiştir¹⁰⁰. Ayrıca, 5. Madde ile de bu kanundan yararlanan bu kişiler gerek görülürse, Vekiller Heyeti kararı ile vatandaşlıktan çıkarılır denilerek, bu kişilerin yeniden vatan aleyhine çalışmaları önlenmeye çalışılmıştır¹⁰¹.

Böylece Cumhuriyet rejiminin korunması için her türlü tedbirin alındığı da açıkça görülmektedir.

Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu, af kanununun mana ve önemi hakkında bir beyanat vererek, arz olunan kanun tasarısının, üç hedefi amaçladığını belirtmiştir; yüzellilikler, heyeti mahsusa kararları, İstiklal Mahkemesi Mahkumları. Bunlardan yüzellilikler, sıkı kayıt ve şartlar altında affedilirken, heyeti mahsusa kararları ile mahkum olanlar, ufak

96. TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 507-508

97. TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 478-481

98. TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 484; *Düstur*, D. 3, C. 19, s. 1151-1152

99. Kamu hizmetlerinden yasaklılık cezası

100. "Lozanda akdolanun 24.7.1923 tarihli umumi af beyanname ve protokolünde mevzu bahs yüz elli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar af olunmuştur. Şu kadarki, bu şahısları mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüd maaşı tahsis edilemez ve bu şahıslar kanunun meriyete girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle Türk Ceza Kanununun 20. maddesiyle diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılamazlar ve bulunamazlar. Bu kanunun meriyetinden evvel 1064 sayılı kanunun hükümlerinden doğan bütün hukuki netice ve muameleler mahfuzdur" TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29. 6.1938, s. 482

101. "Birinci ve ikinci maddelerde yazılı af ve refi hükümlerinden müstefid olan şahıslar lüzum görülürse İcra Vekilleri Heyeti kararı ile vatandaşlıktan iskat edilebilirler". TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 483

tefek kayıtlardan sonra normal vatandaşların sahip olduğu hakları kazanacaklardır. 25 bin adet olan İstiklal Mahkemesi mahkumlarının ise cezaları kafi görülerek, kayıtsız ve şartsız olarak affedilmişlerdir¹⁰². Şükrü Saraçoğlu konuşmasının devamında üzerinde önemle durdukları bir noktayı; kanun hazırlanırken normal ceza mahkemelerinin, normal adliye teşkilatının kararlarından herhangi birisini kanunun kapsamı içerisine koymamak olarak açıklamıştır¹⁰³. Yüzelliliklerin affına gerekçe olarak daima ileri giden Türk milletine yakışır bir şekilde bir lütufta bulunmak, bu kişilerin çocuklarının hiç suçları olmadığı halde babalarının suçlarının cezalarını çektiklerini ve bunu hak etmediklerini belirten Saraçoğlu, bu çocukların ülkelerine yararlı olabilmeleri için üzerlerindeki bu damgadan kurtulmaları gerektiği düşüncesiyle hareket ettiklerinin altını çizmiştir¹⁰⁴. İstiklal mahkemesi mahkumları için ise Saraçoğlu, bu mahkumların çocuklarının bu kötü damgadan kurtarılması için hareket ettiklerini, bir şekilde yeni yetişen bu nesli Türkiye Cumhuriyeti tarafına sadık destekçiler olarak kazandırmak arzusunun da affın çıkarılışında rol oynadığını belirtmiştir. Adliye vekili sözlerini şu cümleyle sona erdirmiştir, "...göstermiş olacağız ki büyük milletler ve büyük şefler cezalarında ve aflarında daima büyük hamleler yaparlar. Türk milleti ve onun Şef'i çok büyüktür: affı da eserleri gibi büyük olacaktır"¹⁰⁵.

Çıkarılan bu af kanunuyla, Lozan Anlaşmasında 8. Maddeye bağlı beyannameye ekli protokolle belirlenen yüz elli kişinin işledikleri suçlar, tüm sonuçları ile birlikte kaldırılmıştır. Hükümet verdiği bu af kanunu tasarısıyla, aslında geçmiş döneme ait siyasi suçların pek çoğunu affederek, siyasi açıdan adeta bir temizlik yapmıştır. Birinci madde ile İstiklal Mahkemesinin verdiği cezalar affedilmiş, on beş senedir çıkarılan af kanunlarının dışında bırakılan yüzellilikler bu af kanunuyla affedilmişler ve pek çok milletvekilinin ifadesiyle; *üzerlerindeki kara leke* böylece kaldırılarak, çocuklarının ve akrabalarının taşıdığı bu utancın bir son bulması sağlanmıştır¹⁰⁶. Yüzelliliklerin affı yabancı ülkelerde de yankı bulmuştur. Nitekim İngiltere'de Public Record Office tarafından Türkiye ile ilgili olarak tutulan rapordaki *istenmeyen* yüz elli kişinin affedildiğinden bahsedilmiştir. Kendini yeterince güvende hisseden Atatürk ve Cumhuriyet, raporda kullanılan ifadeyle, "*eski rejimin destekçileri ya da şimdiki düzenin düşmanları*"nı daha fazla cezalandırmak istememişler ve yüz ellilikleri bu af vasıtasıyla, iam vatandaş olarak geri çağırılmışlardır¹⁰⁷.

Yüz elliliklerin affını, Atatürk'ün *...büyük bir toleransı...*¹⁰⁸, olarak değerlendiren ve bu affı Gazi'nin hoşgörüsüyle sınırlandıran görüşler¹⁰⁹, tarihsel gerçeklerle çok da uygun düşmemektedir. Zira, Milli Mücadele dönemi boyunca silah arkadaşlığı yaptığı ve vatanın kurtulmasında beraber çalıştığı arkadaşlarının, muhalif tutumlarına karşı

102. "*İstiklal Mahkemesi mahkumları, bu zavallılar da büyük ve azametli Türk zaferinden sonra seri, keskin, sert ve geniş inkılap hamleleriyle karşı karşıya geldiler. Bu kadar kesif, kat'i, süratli ve kuvvetli inkılap hamlelerini hazmedemeyenler bulundu. Bunlar arasında geçirdikleri zaman içinde inkılabın icaplarını hazmetmiş ve artık bu memleketin affına layık bir seviyeye çıkmışlardır. Onlar da kayıtsız şartsız affedilirler*" Kandemir, a.g.e., s. 191.

103. Ulus, 30 Haziran 1938

104. Ulus, 30 Haziran 1938

105. Ulus, 30 Haziran 1938

106. TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 481

107. FO. 371/23301 189672, 1938 yılına ait rapor, s. 24

108. Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara, 1959, s. 313

109. Kutay, a.g.e., s. 15-16

koruduğu kararlı tavrı karşısında; vatani yok etmeye yönelik hareketler içerisinde buldukları gerekçesiyle, vatan hainliğiyle suçlanmış olan kişilerin affını sadece duygusal gerekçelere bağlayan görüşlerdense, patlamanın eşliğinde olan İkinci Dünya savaşı öncesinde öncelikle, iç barışı sağlamaya yönelik bir girişim olarak değerlendiren görüşler, daha anlamlı gelmektedir. Zira, yüzelliliklerden bazıları, yurt dışında Türkiye aleyhine bir takım çalışmalarda bulduklarından, bu kişilerin affedilerek, ülke aleyhine yapacakları çalışmaların etkilerinin azaltılması yoluna gidildiği, dönemin şartları da dikkate alındığında daha inanılır görünmektedir.

Sonuç

Meşruluğu konusunda pek çok tartışmalar yapılmış olan af, yine de hemen her hukuk sisteminde yer alan bir uygulama olmuştur. Tarihin hemen her döneminde çeşitli şekillerde kullanılan af, cezanın ortadan kaldırılması veya daha hafif bir başka cezaya çevrilmesini sağlayan atıfet işlemlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynağını anayasadan alan af müessesesi anayasada belirlenen şekline göre yasama ve yürütme organları tarafından kullanılmıştır.

Gerek Milli Mücadele, gerekse Cumhuriyet dönemlerinde uygulanan katı kanunlar yanında af yetkisinin de sık sık kullanmış olan Meclis, halkına bir baba edasıyla yaklaşmaktan çekinmemiş, kimi zaman katı cezalarla otoriteyi sağlamak yoluna giderken, kimi zaman da çıkardığı af kanunlarıyla merhametini göstermiştir. Milli Mücadele döneminde, Birinci TBMM, her türlü yetkiyi üzerinde bulundurmasından doğan yetkiye dayanarak af kanunları çıkarmıştır. Daha çok orduya asker sağlamak, milli direnişe taraftar toplamak gibi pratik amaçlarla çıkarılmış bulunan aflar, Cumhuriyetin ilanından sonra, geçmiş dönemin üzerine bir sünger çekilmesi ve yeni bir başlangıç yapılması anlayışıyla Cumhuriyete intikal etmiştir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde, toplumun yeniden yapılandırılması amacıyla yapılacak olan inkılapları, başarıyla gerçekleştirmek hedefinde olan Cumhuriyet Hükümetleri, bu düşüncelerini hayata geçirecek huzur ortamını yaratabilmek için af yasaları çıkarmıştır. Bu yasalarla, savaş dönemi boyunca yaşanan acıların unutulması ve halkla devletin kucaklaşması sağlanmaya, geçmiş dönemin izleri silinerek, Milli Mücadele yıllarının pürüzleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra yaşanan hızlı siyasi değişimler ise Atatürk döneminde çıkarılan aflara damgasını vurmuş ve bu aflarla, yapılan radikal inkılap hareketleri sonrasında, devletle halk arasında bir uzlaşmanın sağlanmasına çalışılmıştır. Bu yönüyle af yasaları, yaşanan sıkıntılı dönemlerin unutulması ve bir normalleştirme sürecine gidilmesi için cumhuriyetin başvurduğu yasalar olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Atatürk döneminin ardından, siyasi hayatla beraber gelişen afların, çok partili hayata geçişle birlikte, çıkarılış gerekçeleri de çeşitlemeye başlayacak, seçim beyannamelerine ve hükümet programlarına girecek olan af vaatleri, afların sosyal fayda anlayışı ve toplumsal huzuru sağlayıcı vasıtalar olmaları dışında siyasallaşarak, popülist bir kimliğe bürünmelerine de yol açacaktır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, İlhan, "Türk Hukukunda Af", *Yargıtay Dergisi*, C. 21, S. 4, Ankara, Ekim 1995.
- ARMAĞAN, Servet, "Anayasa Hukuku Açısından Af Yetkisinin Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 18, Ankara, 2001.
- ARSEL, İlhan, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, C. I, Ankara, 1965.
- AYBARS, Ergun, *İstiklal Mahkemeleri*, C. I, II Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1988.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam 1922-1938*, C. III, 16. Baskı, 1999.
- BİLGİ, Suat, "Ceza Hukukunda Af, Bölüm: III-Umumi Af", *Adliye Ceridesi*, S. 10, Ankara, 1943.
- BİLSEL, Cemil, *Lozan*, C. II, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998.
- BOZKURT, Mahmut Esat, *Devletler Arası Hak*, Recep Ulusoğlu Basımevi, İstanbul, 1940.
- CEBESÖY, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar*, C. II, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1960.
- Düstur
- ELLIOTT, W.Y., "Amnesty", *Encyclopedia of Social Sciences*, Volume: 2, New York, 1931.
- FO. 371/23301 189672, 1938 yılına ait rapor
- EREM, Faruk, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, C. II, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971.
- KANDEMİR, Feridun, *İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar*, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1964.
- KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991.
- KEYMAN, Selahattin, *Türk Hukukunda Af*, Genel Af-Özel Af, Ankara, 1965.
- KİLİ, Suna-GÖZÜBÜYÜK, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri*, 2. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- KUTAY, Cemal, *150'likler Faciası*, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1955.
- MAZICI, Nurşen, *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*, Dilmen Yayınevi, İstanbul, 1984.
- _____, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu*, C. 5, S. 19, Ankara, 1996.
- MERAY, Seha L., *Ceza Hukukunda Af Konusu Üzerine Bir Deneme*, Türk Hukuk Kurumu Yayını, Ankara, 1944.
- _____, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, C. I-II, Ankara, 1969.
- ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, C. II, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.
- ÖZEK, Çetin, "Umumi Af", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 24, S. 1-4, İstanbul, 1959.
- SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, C. II, Kastaş Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1987.
- SOYSAL, İlhami, *150'likler*, Gür Yayınları, İstanbul, 1985.
- SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C. I (1920-1945), 2. Bs., Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989.
- SOYSAL, Mümtaz-Sağlam, Fazıl, "Türkiye'de Anayasalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- ŞİMŞİR, Bilal, *Lozan Telgrafları*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Tan, 31 Mayıs 1938

TANÖR, Bülent, *Osmanlı Türk Anayasal Geiřmeleri (1789-1980)*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 3. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Ulus

URAN, Hilmi, *Hatıralarım*, Ankara, 1959.

YILMAZ, Mustafa, *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye'si*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2000.